

ПРАВОВА КУЛЬТУРА В ШКОЛІ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УСТАНОВОК ШКОЛЯРА

Терновик Н. А.

*кандидат психологічних наук, професор,
професор кафедри психології,
проректор з організаційно-виховної роботи,
соціальних питань й розвитку
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янука
м. Рівне, Україна*

Глибокі соціально-політичні перетворення актуалізують цілісну систему правової соціалізації, що охоплює всі групи учнів від початкових до старших класів, студентство та молодь, яка спрямована на виховання громадян демократичного суспільства, підвищення рівня політикоправової культури українського суспільства.

Водночас державотворчі процеси, які нині відбуваються в Україні, потребують гуманізації та демократизації суспільного життя, підвищення правової культури підростаючого покоління. Це актуалізує регулятивну функцію права, його цінність як інструмента організації та впорядкування соціального життя, засобу розв'язання завдань, пов'язаних із різними царинами життєдіяльності, що зумовлює зростання потреби в якісній правовій підготовці майбутніх фахівців.

Подальші соціально-економічні перетворення в суспільстві, зміцнення державності, входження України в європейське співтовариство неможливі без модернізації освіти. Оскільки економічне піднесення суттєво залежить від конкурентоздатності фахівців, то загальноосвітні початкові заклади мають максимально враховувати вимоги суспільства, зокрема учні ЗОШ повинні мати належну професійно орієнтовану правову підготовку, котра є важливою складовою їхнього особистісного розвитку.

Проблема становлення та розвитку особистості учнів має розглядатися на державному рівні й вирішуватись шляхом реалізації концепції навчання та виховання. Правова освіта покликана забезпечити достатню орієнтацію молодих громадян України в їхніх соціальних правах, можливостях і обов'язках.

У сучасних наукових дослідженнях наголошується на доцільності розроблення нового напрямку правового навчання та виховання – гуманістичної правової педагогіки, яка створює можливість для опанування людиною соціально значущими правовими знаннями в їх ціннісному розумінні, а отже, забезпечення її ціннісною шкалою, необхідною для формування гуманістичної правосвідомості, духовного світу, соціокультурного самовизначення, без чого неможлива побудова правової держави, правового громадянського суспільства.

У Конституції України зазначено, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, не порушуючи права і свободи інших, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується всебічний розвиток його членів, що гарантується державою, її інституціями, передусім освітніми. Проблема правового виховання та правової освіти молоді особистості завжди перебувала в центрі уваги не лише юристів і суспільствознавців, а й педагогів, психологів, соціологів. Вона має велике значення як для розвитку соціально-педагогічних теорій, так і для практики освіти й виховання [3].

Відомо, що здатність людини розуміти норми моралі та законів і відповідним чином поводитися не є вродженою. Ці якості формуються під впливом виховних заходів, у спілкуванні людини з іншими, у процесі її участі в різних видах суспільної активності та навчальної діяльності [7].

Основи сучасної концепції правової освіти у ЗОШ закладені в законодавчих актах: у Законах України «Про освіту», Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Національній програмі правової освіти населення.

У реалізації викладених у цих документах положень ключову роль відіграє освіта як система, що покликана сформувати високий рівень суспільної свідомості. Зокрема, Національна програма правової освіти населення спрямована на:

- підвищення рівня правової культури та правосвідомості громадян;
- формування поваги до права, гуманістичних правових ідей, загальнолюдських і національних правових цінностей;
- подолання правового нігілізму;
- підвищення рівня правової інформативності населення [2].

Розглядаючи правову підготовку випускників шкіл, ми виходимо з того, що сучасна модель дидактичного процесу в освіті побудована на врахуванні нових соціально-економічних умов, передбачає зміну вербалізму й енциклопедизму в навчанні на «дидактику мислення», яка є визначальною для підготовки випускників навчальних закладів до розв'язання складних, непередбачуваних суспільних проблем. Це спонукає по-новому оцінювати основні елементи дидактичного процесу в освіті.

Нагальною є проблема чіткого визначення мети і завдань правової підготовки у процесі становлення в Україні громадянського суспільства, загострення економічної кризи, значної трудової міграції та боротьби за державність в умовах чужоземної експансії на тридцятому році незалежності нашої країни.

Правова підготовка як цілеспрямоване формування правової культури учнівської молоді набуває особливого змісту у зв'язку з виробленням принципово нової освітньої парадигми, в основі якої – гуманістична, особистісно орієнтована, людиноцентриська методологія [9].

Оскільки показники якості освіти громадян впливають на розвиток країни, на становлення правової держави, в сучасному українському суспільстві правова підготовка і правове виховання є загальнодержавним завданням.

Так, у процесі наукового пошуку ми з'ясували основні напрями наукових розробок досліджуваної проблеми. Так, методологічні та загальнотеоретичні основи викладання правових дисциплін а також загальні питання правової освіти розглянули С. Алексеев, П. Баранов, В. Булгакова, Н. Бура, С. Гарькавець, А. Гетьман, та ін. науковці.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з питань правової підготовки і правової культури свідчить про те, що більшість їх належить фахівцям-юристам. Тому тлумачення сутності цього питання має правознавчий характер, де правова освіта та правова культура визначаються з погляду попередження протиправних дій шляхом роз'яснення і застосування різних форм примусу. Такий підхід викладено у працях О. Саломаткіна, Е. Татарінцева, М. Фіцули та ін.

Формування правової культури показує, що вона передбачає не лише оволодіння правовими навичками і вміннями, а й психолого-педагогічну готовність до пропаганди правових знань. Це питання розглянули А. Котов, В. Струтинський, В. Яковлев та ін. Важливість правової освіти та правового виховання особистості, його державне значення та необхідність для кожного громадянина спричинили появу

багатьох наукових публікацій із цієї тематики: формування правової компетентності особистості: С. Воєводина, С. Гурін, Я. Кічук, П. Лежньов і Е. Мигаль, О. Панова; формування правової культури старшокласників: В. Дубровський, Л. Твердохліб.

В Україні до проголошення незалежності питання правової освіти і правового виховання особистості розглядалось переважно із позицій правової культури. Така тенденція в цілому притаманна і дослідженням 90-х років ХХ ст., котрі мали високий ступінь теоретизації, залишаючи поза увагою практичні аспекти процесу формування правової компетентності особистості.

М. Городиський у монографії «Правова освіта майбутнього вчителя» подає ґрунтовний теоретичний аналіз розвитку правової освіти як складової правової культури, де проявляється сучасний функціональний підхід. У ньому зовнішні форми прояву правової культури взаємодіють із внутрішніми (органічними) якостями суб'єктів права.

Поняття зв'язку між правом і особистістю розглядається крізь призму «правової держави», зокрема через відношення до особи, її прав у державі. У цьому контексті озброєння правовими знаннями є нагальним завданням усієї системи освіти і виховання [5].

Значається, що визначення змісту правової підготовки – це проблема інтегративності, яка передбачає забезпеченні синтезу та інтеграції знань у процесі формування наукових понять та їх систем у навчальному пізнанні; комплексного вирішення завдань розумового, морального, естетичного, економічного, правового, фізичного розвитку, а також формування елементів наукового світогляду учнівської молоді.

Важливим аспектом правової підготовки особистості на сучасному етапі, на нашу думку, є формування вмінь пізнавати правові явища та зв'язки між ними, тобто правового мислення. Тут доцільно відзначити підхід К. Баханова, який вважає, що правове мислення і правова свідомість специфікується особливостями самого суб'єкта, насамперед його віком, і показує це на прикладі формування історичного мислення особистості, вихованні духовних ціннісних орієнтацій, передусім національних, і формуванні основ правових знань [8].

Правова свідомість, окрім правових знань, охоплює систему цінностей, установок і переконань особистості в галузі регулювання суспільних відносин правом. Правову свідомість розглядають як правову ідеологію (систему поглядів, ідей, принципів, теорій, концепцій) і правову психологію (правові почуття, емоції, оцінки,

уявлення і настанови). Складові правосвідомості ґрунтуються на правових знаннях і виражають ставлення індивіда до минулого та сучасного дослідження права, а також до діяльності, пов'язаної з ними.

Деякі проблеми правової соціалізації молоді особистості та шляхи їх вирішення були предметом вивчення П. Плотнікова. На його думку, важливість дослідження цих проблем для сучасної України визначається специфікою ринкової економіки, становлення демократичного суспільства і правової держави. Ціннісні орієнтації значної частини молодих українців мають витoki у традиційній українській культурі, в ідеологічних установах недавнього минулого. Вони відрізняються від системи демократичних цінностей, що виникли й утвердилися на певному етапі розвитку західної цивілізації.

Ця очевидна обставина детермінує цілі, завдання, засоби, форми і методи правової соціалізації в нашій країні. Покращення правової освіти молоді, на думку П. Плотнікова, вимагає розкриття соціально-психологічної сутності цього феномену та її базових правових категорій; забезпечення освітніх установ інформаційно-законодавчою базою, у тому числі спеціальною літературою; розроблення спеціальних методик дій щодо об'єкта професійної діяльності педагогів, соціологів, психологів, юристів і працівників правоохоронних органів, особливо в період протиправної поведінки молоді людини; вивчення діяльності суб'єктів, що вступають у правовідносини з молоддю, а також їх психолого-педагогічного та психічного стану в момент здійснення правопорушень; удосконалення правового законодавства і правового регулювання у сфері реалізації державної молодіжної політики в Україні.

Важливими для нашого дослідження є психологічні чинники формування правової поведінки молоді, визначені О. Коломійцевим. Теоретичний аналіз зарубіжних і вітчизняних наукових праць щодо основних соціально-психологічних підходів до проблеми правової поведінки особистості дає підстави автору стверджувати, що:

– особистість продукує соціально-правову поведінку з одного боку, внаслідок постійних відчутних зовнішніх впливів, а з іншого, внаслідок внутрішнього сприйняття певних соціально-правових категорій, які превалюють у суспільстві;

– правова поведінка особистості значно залежить від моральних приписів, що існують у суспільстві та визначають, що є просоціальною та доброю, а що – антисоціальною та поганою поведінкою;

– правова поведінка має визначальними критеріями норми соціальної відповідальності, взаємності та соціальної справедливості, які у процесі соціалізації засвоюються людиною та в подальшому спрямовують її поведінку; – люди не завжди відтворюють у своїй правовій поведінці інтерналізовані соціальні норми, оскільки вони диференціюють свої відносини з оточуючими відповідно до уявлень про себе та довкілля;

– такі особистісні риси, як інтровертованість, низький рівень тривожності та низький рівень психотизму значно впливають на поведінку особистості з боку її соціально-правового визначення;

– найбільш важливими соціально-психологічними чинниками, які зумовлюють поведінку особистості у правовому вимірі є когнітивний, ціннісно-смысловий, емоційно-вольовий, мотиваційний і соціальний.

Отже, соціально-правова поведінка особистості залежить від впливу низки психологічних чинників. Водночас, поведінку особистості можуть змінювати психокорекційні впливи на когнітивному та ціннісно-смысловому рівнях. Такі впливи дають змогу вдосконалити самоставлення учнів і підвищувати загальний рівень їхніх смисложиттєвих орієнтацій.

Вважаємо, що підвищення якості правової підготовки учнів ЗОШ потребує врахування сучасних концептуальних підходів (аксіологічного, когнітивного, діяльнісного, особистісного, компетентнісного), які спрямовані на утвердження в освітній діяльності демократичних принципів, тактовного ставлення викладачів до кожного учня, зростання активності суб'єктів навчально-виховного процесу, що уможливить свободу вибору змісту, форм і методів навчання, сприятиме розвитку та реалізації творчого потенціалу випускників.

Література:

1. Андрусишин Б. І. Становлення та розвиток шкільної правової освіти в Україні [Електронний ресурс]. *Юридичний журнал*. 2008. № 4. Режим доступу до журн. : <http://justinian.com.ua/article.php?id=2635>
2. Балл Г. О. Психологія особистісно-орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді : наук.-метод. посіб. / Балл Г. О. та ін. / за ред. В. В. Рибалки / АПН України. Ін-т пед. і псих. проф. освіти. К., 2002. 338 с.
3. Бойко Д. М. Психологічні умови формування правової культури старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

- психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Д. М. Бойко. К., 2005. 21 с.
4. Булгакова В. О. Психологічні основи правової культури молоді. *Наука і освіта*. 2011. № 1. С. 14–19.
  5. Васирина С. І. Правове виховання учнів професійно-технічних навчальних закладів в контексті формування громадянського суспільства. *Соціально-правові засади захисту дітей* : зб. матер. Міжнар. наук.-метод. конф. Кременець : Видво КОГП ім. Т. Шевченка, 2011. С. 35–42.
  6. Менюк О. Правова культура в умовах розбудови незалежної України : поняття, структура. *Право України*. 2001. № 4. С. 21–25.
  7. Морозов А. С. Правова культура як компонент підготовки фахівців сучасного стандарту. *Педагогічний альманах*. 2009. Вип. 4. С. 145–150.
  8. Нетьосов С. І. Навчання основ правознавства з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Харків : «Основа», 2010. 127 с.
  9. Омельченко Л. П. Правова освіта та виховання. *Управління школою*. 2003. № 26(38) вересень. С. 19–31.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-278-7-41>

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТЬ «КОМПЕТЕНЦІЯ» ТА «КОМПЕТЕНТНІСТЬ»

Шапілова К. П.

*викладач української мови і літератури
Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський фаховий
коледж Національного університету біоресурсів
і природокористування України»
м. Рівне, Україна*

Визначення змісту й суті понять «компетенція» і «компетентність», встановлення їх складових компонентів та взаємного співвідношення викликають тривалі дискусії серед провідних науковців: одні – вбачають в них деякі відмінності (В.В. Краєвський, А.В. Хуторський), інші – тяжіють до ототожнення (Дж. Равен).